

ÉLETEM BOLDOG EMLÉKEI

Valahányszor itt ülök a padon s nézem az erdőt, egyik oldalamon a kutya, másikon a macska, belém döbben a kérdés: ki fogja gondjukat viselni? Ki fogja szeretni őket, amikor itt hagyom ezt a kedves, régi otthont s útra kelek arra a bizonyos útra, melyről nincs visszatérés?

Valamelyik unokám alighanem magához veszi őket, irántam való hűségből. De szeretni? Ki fogja szeretni őket, megsimogatni őket néha-néha. . . ami pedig olyan fontos ebben az életben.

Pajtás kutyám várni fog reám hűségesen, mint eddig is valahányszor mennem kellett valahova, s ő itt maradt és egyebet se tett, csak várt reám. Erről az útról azonban nem lesz visszatérés. Itt marad minden. A hűséges kutya, a kedves fekete macska. . . az öreg ház, az erdő, a madarak és a mókusok. . . Mindössze az etetőből fogy ki rendre a szem s nem lesz, aki megtöltse újra. Madarak, mókusok máshova költöznek s csak az emlékek maradnak itt – kutyám, macskám aggódó szemében.

Emlékek. Rendre azokat is elnyeli az idő, mint ahogy a ma még bennem felködlő távoli emlékeket is elnyeli abban a pillanatban, amikor utoljára bezárom a szememet és senki se tud többé arról, ami volt. S arról, ami szép volt, jó volt és felemelő, sem arról, ami rossz volt és csúnya, megalázó és nem emberhez méltó. Az utóbbiakért nem lesz kár, hadd vesszen feledésbe. De ami szép volt és jó volt, annak maradnia kellene. És emiatt magamra veszem még ezt az egy utolsó felelősséget és megkísérlem maradék erőmmel és fogyatkozó időmmel papírra vetni mindazt, ami volt. Hadd állítsak sírkeresztet, kopjafát a múltnak, hogy legalább emlék maradjon róla, arról ami volt.

Ahogy itt ülök írógépemnél az ablakkal szemben, lábamnál a kutyával s íróasztalom sarkán az elnyújtózó macskával, megpróbálom hát elmondani mindazt, ami volt. Jót és rosszat, szépet és jót, mindazt amit az élet számomra, számunkra kimért. Odakint csillog a floridai napfény s nagy magnólia-fa fényes levelein s tányér-nagyságú fehér virágainak az illata beárad az ablakon. De én már más illatot érzek. Otthonosabbat. Jázminok, gyöngyvirágok, virágzó orgonabokrok meleg illatát érzem áradni egy hajdani kertből, melyet réges-régen fölszántott már egy megvadult történelem.

A Jóisten szándéka szerint az én világom Erdély egy kis eldugott bütykére szorítkozott volna, melynek Mezőség a neve s ahol őseim megtelepedtek volt sok-sok évszázaddal ezelőtt. Települő ősmennek Szent László adta a Vas-nevet híres testi ereje miatt, miután a királyra támadó bölény bikát szarvánál elkapva a tóba hajított s mely nevet később szükségből Mária-Terézia császár- és királynő W-betűvel íratott, hogy eszerint ejtsék az idegen nyelvűek. Mikor én annyi sok esztendő múltával 1908-ban a világra születtem, otthonom az Úristen akarata szerint Vasasszentgothárdon volt, ahol Nagyapám, szentegyedi és czegei gróf Wass Béla főispán és országgyűlési képviselő újra építette az 1848-as háború során leégett családi otthont, a falu fölötti dombon. Mely köré, negyven hold terjedelemben, Nagyanyám egy olyan parkot létesített, mely később a sok idegen földről hozatott fa és bokor miatt hivatalosan is botanikus kertnek lett nyilvánítva.

Volt abban a kertben fenyő-mogyoró és vas-fa Amerikából, babérlevelű tölgy és jegenyetölgy Ausztráliából, hegyi boróka, bazsarózsa és még ezer mindenféle növény, amit csak pénz vásárolni tudott.

De nem ez volt a park igazi értéke, hanem az ültetés elrendezése. Nagyanyám művészlélek volt. A negyven-holdas kecskelegelőből, mely tele volt vízmosással, mocsárral, értéktelen kopár domboldalakkal olyan tündérkertet varázsolt húsz-egynehány esztendő alatt, hogy csodájára jártak.

Impozáns volt maga az épület is, üvegezett verandájával, ahonnan az egész parkot látni lehetett, óriási, márvány-kandallós „nappali szobájával” ahogy nevezték, tágas ebédlőjével, ahol medvebőrök és szarvasagancsok között ősök képei csüngtek, széles kőlépcsőjével, nyolc emeleti és hat földszinti szobájával, pincével, kamráival – mindez impozáns volt magában is, Nagyapám büszkesége. De a valódi szépséget mégis csak a kert adta a házhoz. Sűrű fenyőerdők takarták el a falut minden irányban, nyolcféle fenyőből összetéve. Csörgő patak, széles zöld tisztások mindenfele, sűrű jázminbokrok háromféle jázminból, még sűrűbb orgona-bokrok itt is, ott is – mikor ezek virágoztak szédítő volt az illat – Nagyapám mogyorósa, hatféle mogyoró bokorral – diós-kert öt különböző diófával (még egy nagy amerikai diófa is volt ott, amit alig lehetett megtörni.) Amint mondtam: Nagyanyám művészlélek volt és lelkét beleültette abba a negyven holdba. Virágok mindenütt, az év minden szakában. Rózsák! (Egy rózsabokorra különösen büszke volt: fekete rózsának nevezte.) Kanyargós kociút vezetett föl az országútról a házig, fehér kavicsos. Egy teljes kilométer hosszúságban. Onnan pedig föl, a lóistállókig.

Nagyapám fácánokkal töltötte meg a kertnek nevezett parkot. A fenyveseket az örvös galambok lakták ott fészkeltek a fenyőkön és búgtak naphosszat.

Kisgyerek koromból kevés emlékem van, s ami van, az is zavaros. Szüleim elváltak, alighogy megszülettem s Anyámra nem is emlékszem. Nagyanyám gondozása alatt nőttem fel életem első éveiben s alighanem ez az oka, hogy emlékeimben a „kert” foglalja el a főhelyet. Fák, bokrok, virágok: ebben a környezetben kezdtem el életemet s még ma is, vén fejemre, ebben a környezetben érzem jól magam. Legkorábbi tudatos emlékem is onnan van: egy homokdomb fehértörzsű nyírfák alatt, ahova játszani vitt naponta egy asszony, kettőnk, engem és Margitot, egy nagyon szőke kislányt, aki mintha csak testvérem lett volna, pedig csak unokatestvérem volt, Apám nővérének a leánya, aki néhány évig ugyancsak Szentgothárdon nevelkedett, egy Tox nevezetű francia kisasszony keze alatt.

Életem első hat esztendejéről csak nagyon homályos emlékeim vannak. Játék a homoknál, ahol Tox kisasszony egy pirosra festett padon ült és valamiféle könyvet olvasott. Hosszú séták a „kert” kanyargó útjain. Margit nyafogása, bosszúságom, hogy minden játék elsősorban az övé volt, függetlenül attól, hogy melyikünknek adták volt először, csak azért, mert nyafogni tudott s Tox kisasszony emiatt neki adott igazat.

Szép nyári délutánokon fürödni vittek le a tóra, a felnőttek teljes ruházatban

mentek a vízbe, még Margit is, mivel leány volt, én pedig egy bokorban úszónadrágot kellett magamra vegyek, bár a parasztyerekek, akiket a közelben feredni láttunk meztelenül mentek a vízbe, sőt a felnőttek is. Hiába, Tox kisasszonnyal nem lehetett vitatkozni.

Első eleven emlékem arról van, hogy egy ilyen „fürdés” alkalmából két unokatestvérem, István, a Margit bátyja, aki öt évvel volt idősebb, mint én és Édi, Apám másik nővérének a fia, bevittek csolnakkal a tó közepébe és ott, jó messzire Tox kisasszonytól, egyszerűen kidobtak a csolnaktól és rám kiáltottak: „ússz, gyerek, ússz!”

Bögtém, sivalkodtam és csapkodtam kegyetlenül kezemmel, lábammal míg elértem a csolnaktól, ahol megdicsértek s aztán újra belöktek a vízbe. Így tanultam meg a „primitív úszás” mesterségét, akárcsak egy kölyök kutya. A két nagy fiú megdicsért s ez minden sivalkodást megért. Tox kisasszony pedig nem is tudott volna róla, ha én nem dicsekszem el Margitnak úszási tudományomat. Így aztán a nagy fiúkat megszidták, azok pedig elneveztek „taknyosnak” amiért nem fogtam be a számat. Én viszont attól kezdve minden különösebb oktatás nélkül ellestem, hogy mások hogyan úsztak és sikeresen utánoztam őket. Attól kezdve pedig Margit is elismerte, hogy „nagy fiú” vagyok, aki már úszni is tud.

Erről a nyárról más emlékem nincs is, de a következőről igen: annak az évnek a tavaszán kitört a háború. Valamilyen oknál fogva Kolozsvárt voltunk, Nagypám Deák Ferenc utcai házában és alattunk az után katonák meneteltek hangos énekszóval: „megállj kutya Szerbia . . . nem lesz tiéd Hercegovina . . . mert a magyar nem hagyja!”

Az ablaknál álltunk, Dédapám, akinek szintén Albert volt a neve és aki 1848-ban harcolt a szabadságért és emiatt a császár Kufsteinba záratta tizenhét esztendőre. Dédapám szemében könnyek csorogtak alá és egyre ezt motyogta: „bolondok, bolondok, harcolni mennek azért a császártól, aki a muszka segítségével legázolt bennünket s legyilkoltatta legjobbainkat. . .!”

Akkor nem értettem meg a szavait, de ma már értem. Minden szavát igazolta a történelem. Szegény jó Dédapám, sokszor gondoltam rá azóta is.

A háború elvitte Apámat is. Nagypámát ritkán láttam abban az időben. Rákhel néni, Margit anyja hozzánk költözött Szentgothárdra, az ő urát is, Rudolf bácsit is elvitte a háború. De visszatérve Nagypámához, ezekből az évekből nem sok emlékem van vele kapcsolatban, de ami van, az minden egyébnél fontosabb. Azt hiszem 1916-ban történt. Bethlen István feleségével és három fiával meglátogatott minket három napra. Bethlenből jöttek volt át, két kocsiban. Míg a felnőttek beszélgettek a pipázóban vagy a verandán, addig mi fiúk a kertet jártuk. Fára másztunk, kavicsokat dobáltunk a kis halastó békáira. A két nagyobbik fiú, Bandi és Pista, nem sokat törődtek velem. De a kisebb, Gábor, aki egy évvel volt idősebb mint én, folytonosan birkózni akart, ami aztán rendszeren verekedéssé fajult és én húztam a rövidebbet, mivel jóval kisebb voltam, mint Gábor. Ez történt most is és én sírva tértem vissza a házhoz. Nagyanyám és Margit néni éppen ott álltak a ház előtt a virágzó rózsákat szemlélve. Mikor meglátott, összecsapta a kezét. „Te

Jóisten, mi történt veled?” Az orrom vérzett. Megmondtam, hogy verekedtünk. Nagymama bevitt a fürdőszobába és lemosta arcomról a vért. Margit néni pedig előkiáltotta Gábort és megbüntette. Nem volt szabad lemennie a tóra, aznap délután.

Estefelé Nagyapám is előkerült és mikor megtudta Nagyanyámtól, hogy mi történt, oda hívott magához. Még most is látom: ott ült a ház végiben a kerti padon, én meg álltam előtte. Senki más nem volt a közelben.

„Hallom, hogy megvertek” – kezdte el Nagyapám és rosszallását éreztem a hangjában. „Gábor egy évvel idősebb, mint én” – védekeztem - „és erősebb is!”

„Arról nem tehetsz, hogy idősebb” – felelte Nagyapám szigorúan „de arról már igen, hogy erősebb, mint te és jobb verekedő. Ez a te hibád.”

Ilyesmit még senki se mondott nekem addigélé, sőt megszidtak, ha verekedtem. Tehát csak álltam ott, eltátott szájjal Nagyapám előtt. „Mit bámulsz?” – förmedt rám. Ha nem akarod, hogy megverjenek, gyakorold az izmaidat! Ne légy buta. Csak a gyöngét verik meg és csak az a gyöngé, aki rest ahhoz, hogy erős legyen! Ide figyelj!”

Fölkelt a padról, levette a kabátját és ingujjban leereszkedett a hasára, két kezével a két válla alatt. Aztán elkezdte emelni magát a két karjával, egyszer, kétszer, háromszor, négyszer, ötször, hatszor, hétszer. Aztán felállt, leverte ingéről a port és rám nézett.

- Nocsak! Rajtad a sor!

Lefeküdtem én is a földre, ahogy tőle láttam.

Lökd magad föl a kezeiddel. Hohó! Nem úgy ám! A derekad egyenes marad, mint a deszka! Egy. . . kettő. . . há. . .

De a harmadik már nem sikerült. Nagyapám megcsóválta a fejét.

- Gyakorolnod kell minden nap, többször is, amíg legalább hússzor egymásután fölemeled magad. Na most, ide figyelj. Leguggolsz, így, két kezéd csípőre teszed, aztán fölemelkedsz, egyenes derékkal. Így.

Ez volt az első két tornagyakorlat, amire Nagyapám megtanított. Ezt követte később a többi.

Legalább minden reggel és minden este el kell végezned ezeket a gyakorlatokat – mondta – ha azt akarod, hogy erős légy. De ha idő adódik, többször is naponta. Ha rest vagy, megérdemled, hogy megverjenek. Mi Wassak erős emberek voltunk mindég – tette hozzá – most rajtad a sor!

Félévvel később újra összetalálkoztam Gáborral. Ez alkalommal Kolozsvárt, ahol Nagyapám nővérét látogattuk. Félrehívtam a Szamosra lenyúló kertbe. „Gyere

birkózzunk!” – mondtam neki. Elvigyorodott erre, gúnyosan. De a következő pillanatban már a földön is volt.

Nagyapám nem csak a rendszeres gyakorlatozás fontosságára tanított meg, de megtanított néhány „fogásra” is, ahogy ő a trükköket nevezte. Neki köszönhetem izmaim fejlődését, ami bizony sok bajból kimentett életem során. De valami egyebet is köszönhetek neki. Ő tanított meg az adott szó fontosságára.

Volt a legelőgerincnek egy szakasza, Szentgothárd és Gyeke között, ahol nyárutón és kora-ősszel, estefele a vadkacsák áthúztak a gyekei tóról a szentgothárdi mocsarakra. Egy kora délután azt mondta Nagyapám:

-Ide figyelj, én átkocsizok Gyekére ma délután. De mivel ma kezdődik a vadkacsa vadászat, is, estére ott leszek a malomnál, érted? Megnézzük, hogy húznak-e már a kacsák. Utána én majd haza hozlak, kocsin.

- Ott leszek! – kiáltottam föl boldogan, mert szerettem Nagyapámmal vadászni menni. Olykor azt is megengedte, hogy lőjek a puskájával. Rúgott, kegyetlenül, de már lőttem vele varjút is, kettőt.

Az történt azonban, hogy azon a napon a Kezán-fiúk, gazdatisztünk fiai feljöttek játszani és magukkal hoztak még három másik gyereket is, pecézni. Ez a játék abból áll, hogy egy mindkét végén kihegyezett kurta kis fadarabot kellett „elütni” a bottal egy bizonyos távolságra. Mindenki háromszor üthet s aki a legmesszebbre jut el a maga pecéjével, az nyer. Belemelegedtünk a játékba s én bizony meg is feledkeztem Nagyapámról meg a récehúzásról. Naplementekor jutott csak eszembe, de akkor már késő volt. Leszállt a kocsiról, a kocsis meg felhajtott az istállókhöz. Nagyapám átadta a három récét meg a puskát János inasnak, aztán oda jött hozzám a ház végibe.

Mi a bajod? – kérdezte komoran.

Meglepődve néztem reá.

Nincs semmi baj – vontam meg a vállamat.

Megrázta a fejét.

Megszegted a szavadat – mondta – valami nagy baj történhetett. Beteg lettél?

Csak néztem reá és vonogattam a vállamat.

Játszottunk – vallottam be.

Ülj le – mutatott Nagyapám a padra s aztán odaült mellém.

Vártam reád – mondta. Én csak hallgattam

Mi a mentséged?

Hallgattam.

Jól figyelj ide – mondta halkán – mert amit most mondok neked nem mondom el kétszer. . . Sóhajtott, aztán folytatta halk, rekedtes hangon.

Ellophatod valakinek az aranyóráját és visszaadhatod megint. Ellophatod a pénzét és megtérítheted a kárt. Csak egy valami van, amit nem téríthetsz meg soha. Ez az idő. Ha valakinek ellopod az idejét. Ha megvárakoztatsz valakit. Ez olyan, mintha ellopnál ennyi meg ennyi időt valakinek az életéből. Nem térítheted meg soha. Az idő az ember legnagyobb és legfontosabb kincse. Ellophatod valakinek a lovát és visszaadhatod megint. Mindenét ellophatod és megtérítheted. Csak az ellopott időt nem lehet megtéríteni soha. A várakozásban eltöltött időt semmi földi hatalom nem hozhatja vissza. Nincs, elveszett, vége. Örökre elveszett. És te voltál az, aki ezt a jóvátehetetlen veszteséget okoztad. Érted?

Értettem. Úgy megértettem, hogy jobban nem lehet.

Vannak emberek ezen a földön – folytatta Nagyapám – akik úgy dobálják ide-oda a szavakat meg az ígéreteket, hogy azoknak már semmi értékük nincsen. Mi Wassok nem ezek közé tartozunk. Ha mi mondunk valamit, az áll, mint a sziklakő. Ha mi a szavunkat adjuk, azt tartjuk is, ha belepusztulunk!

Értettem. Úgy megértettem, hogy attól a naptól kezdve ha valakinek a szavamat adom, hogy akkor vagy ekkor itt vagy ott leszek – akkor már ott vagyok öt perccel azelőtt, még ha vénasszonyok esnek is az égből – ahogy drága jó Nagyapám szokta volt mondani. Erre neveltem gyermekeimet is. Nem azért, mert késni neveletlenség, hanem mert sokkal több annál. Aki öt percet késik, az öt percet ellop valakinek az életéből, mit sem ő, sem más nem lesz képes jóvá tenni soha.

A megbízható embert még ellensége is tiszteli – mondta volt Nagyapám – mert a megbízható ember a társadalom sziklaköve, amire országot lehet építeni. A többi csak szemét, amit elfúj a szél . . .

Bizony, igaza volt Nagyapámnak. Azért viharzik úgy a történelem szele manapság, mert sok szemetet kell elfújnia, míg sziklát talál.

Szegény jó Nagyapám.

Szegény jó Nagyapám.

A szó az ember legnagyobb kincse az idő mellett – mondta volt többször is, ahogy ott ültünk a borízú almafa alatt a kispadon – aki oktalanságra pazarolja, Istent gyalázza ezzel. Mert Isten azért adta a szót, hogy gondolatainkat közölni tudjuk egymással, hogy

megértsük egymást és a világ békeességét szolgáljuk ezzel. A baj az, hogy elfogultság irányítja ma az emberi világot és nem a jóakat. Márpedig az elfogultság gyűlöletet virágoztat és pusztulást terem, akárcsak a nadragulya gyökere, a gyűlölet pedig eltöröl mindent erről a földről, amit emberi szív és elme évszázadokon át alkotott. . .

Hét esztendő voltam, amikor ezeket mondta s azon a napon indult Apám a kilences huszárok egyenruhájában a háborúba. Még ma is látom, ahogy ott ült a kispadon, ősz szakállával, egyenes derékkal, gácsértollas kopott vadászkalapjával a fején és mondta súlyos, lassú szavakkal:

Bizony, tartsd észben mindég: a szó az ember legnagyobb kincse. Gazdálkodj vele okosan. Nem fecsegésre való, nem is átkozódásra. Ne halljam a szádból, hogy „a fene egyen meg” mert ez azt jelenti, hogy rákos betegséggel kívánod valakinek a halálát. Amikor haragszol, tartsd féken a szádát és gondoldj arra, hogy Isten teremtett mindent és mindenkit és Istent átkozza, aki átkozódik . . .

Drága jó Nagypám. Mindent, amit az életről és az emberekről, mindazt, amit az emberi élet igazságairól tudok, tőle tanultam. Lámcsak, átléptem már én is a nyolcvanot, akárcsak ő annak idején, amikor ott ültünk kettesben a mezőzáhi zsindegyháza kúria megettől borizó almafa alatt, ahol Nagypám húzódott meg öreg korában, miután Nagymamám nélkül maradt. De még ma is olyan tisztán hallom a hangját, mintha csak itt állna mellettem:

Jóindulat helyett elfogultság vezeti az embereket és az elfogultság gyűlöletet terem, a gyűlölet pedig pusztulást hoz magával . . .

Drága jó Nagypám. Hálát adok az Úristennek, hogy szavainak igazságát csak részben élte meg. Erdély pusztulásának csak a kezdetét látta. A mezővári oláhok tisztelték benne az igazságos magyar urat, aki halála napjáig igyekezett bölcsen használni a szót s mondani mindenkinek,.... az ördög útját járja ma a világ!... (itt megszakad a szöveg, de ez a mondat vége egy másik kéziratban)

Eredeti Kézirat, Czegei Wass Alapítvány Irattára